

Zmediatyzowana rodzina

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest pokazanie, jak z perspektywy nauczycieli i pedagogów szkolnych wygląda współczesna rodzina pod wpływem procesu mediatyzacji, oraz określenie, czy i jaki widzą oni związek między jej funkcjonowaniem a problemami zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problem badawczy sformułowano w postaci pytania: czy media cyfrowe oddziałują na funkcjonowanie rodziny i pośrednio wpływają na zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży oraz ich poczucie wartości własnej? W pracy zastosowano metodę analityczno-syntetyczną na bazie literatury, raportów i danych statystycznych oraz wyników badań jakościowych przeprowadzonych przez autorkę w szkołach.

PROCES WYWODU: Punktem wyjścia pracy jest syntetyczny obraz przemian współczesnej rodziny zachodzących pod wpływem mediów cyfrowych oraz obraz kondycji psychicznej dzieci i młodzieży w świetle literatury i danych zastanych. W kolejnym kroku został on uzupełniony o opinie nauczycieli i pedagogów szkolnych na temat rodziny oraz związku pomiędzy zmianami zachodzącymi w niej a problemami zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z przeprowadzonych analiz i badań jakościowych wynika, że media cyfrowe oddziałują na funkcjonowanie rodziny i pośrednio wpływają na występowanie problemów zdrowia psychicznego oraz obniżanie poczucia wartości własnej dzieci i młodzieży.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: W świetle sformułowanych wniosków z badań jakościowych należałoby przeprowadzić szersze badania ilościowe, które pomogą określić skalę opisanego zjawiska. Ponadto konieczne jest podjęcie działań ukierunkowanych na wzmacnianie kondycji rodziny i uświadamianie rodziców na temat oddziaływania mediów i czynników wpływających na zdrowie psychiczne ich dzieci.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** RODZINA, DZIECI, MEDIA CYFROWE

ABSTRACT

The Mediatized Family

RESEARCH OBJECTIVE: The purpose of the article is to show what the modern family looks like from the perspective of teachers and school educators under the influence of the mediatization process and to determine if and how they see the relationship between its functioning and mental health problems of children and youth.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problem was formulated in the form of a question: do digital media affect the functioning of the family and indirectly affect the mental health of children and youth and their self-esteem? The work uses an analytical and synthetic method based on literature, reports and statistical data and the results of qualitative research conducted by the author at schools.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The starting point of the work is a synthetic picture of the changes in the modern family under the influence of digital media and the picture of the mental condition of children and youth in the light of literature and existing data. In the next step, it was supplemented with opinions of teachers and school educators about the family and the relationship between changes occurring in it and the problems of mental health of children and youth.

RESEARCH RESULTS: The conducted analyses and qualitative research show that digital media exert an influence on the functioning of the family and indirectly affect the occurrence of mental health problems and lowering the self-esteem of children and youth.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: In the light of the conclusions drawn from qualitative research, broader quantitative research should be carried out to help determine the scale of the described phenomenon. In addition, it is necessary to take measures aimed at strengthening the condition of the family and making parents aware of the impact of the media and factors affecting their children's mental health.

→ **KEYWORDS:** FAMILY, CHILDREN, DIGITAL MEDIA

Wprowadzenie

Proces mediatyzacji dotyka wszystkich sfer życia człowieka i jego samego. To jeden z głównych metaprocessów współczesnego świata, który rozpatrywany dodatkowo na tle innych procesów współczesności: globalizacji, indywidualizacji i komercjalizacji (Krotz, 2017, s. 107) pokazuje w pełni przekształcanie się rynku, firm, środowiska pracy, a także społeczeństwa, rodziny i samego człowieka (Gosek, 2019, s. 71-110).

Wśród tych zmian szczególnie warte uwagi są zagadnienia związane z kształtowaniem się młodego pokolenia oraz z rodziną, odgrywającą w tym procesie główną rolę. Z tej perspektywy niepokoić powinny dwa wątki. Pierwszy to pogarszająca się kondycja

psychiczna dzieci i młodzieży, drugi – kryzys rodziny, w której młodzi ludzie często nie znajdują oparcia. Obydwa te tematy obecne są w przekazach medialnych, ale zwykle w sposób fragmentaryczny albo przerysowany. Dla zglębienia problemu istotniejsza jest spokojna analiza, zwłaszcza spojrzenie z punktu widzenia osób pracujących z dziećmi i rodzicami, pozwalające wejść głębiej w problematykę.

Celem artykułu jest pokazanie, jak z perspektywy nauczycieli i pedagogów szkolnych wygląda współczesna rodzina pod wpływem procesu mediatyzacji oraz określenie, czy i jaki widzą związek między jej funkcjonowaniem a problemami zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Mówiąc o procesie mediatyzacji, a więc pośrednictwie mediów w poznawaniu świata i wszelkich tego konsekwencjach (Pisarek, 2006, s. 118), autorka skupia się na wpływie nowych mediów i nowych nowych mediów (Levinson, 2010, s. 11-17). W artykule wymiennie używane jest sformułowanie „cyfrowe media”, które chociaż mniej precyzyjne, to jest bardziej powszechne i zrozumiałe, co było istotne w prowadzonych badaniach własnych.

Problem badawczy sformułowany został w postaci pytania: czy media cyfrowe oddziałują na funkcjonowanie rodziny i pośrednio wpływają na zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży oraz ich poczucie wartości własnej? Zdrowie psychiczne rozumiane jest tutaj w szerokim kontekście, nie tylko jako brak zaburzeń psychicznych, ale jako stan, w którym człowiek w pełni wykorzystuje swoje możliwości, efektywnie i owocnie pracuje oraz radzi sobie z różnymi sytuacjami życiowymi (Promoting Mental Health. Concepts, Emerging Evidence, Practise. Summary Report, 2004, s. 10).

Omawiane w artykule zagadnienia opracowane zostały na podstawie literatury z różnych obszarów, dane statystyczne i raporty z badań. Oprócz tego istotną część stanowiły wyniki badań jakościowych autorki – wywiadów indywidualnych z nauczycielami i pedagogami szkolnymi zrealizowanych w okresie październik 2018 – styczeń 2019 r. w województwie małopolskim. Objęły one szkoły podstawowe (17) i licea ogólnokształcące (13), z uwzględnieniem podziału na szkoły publiczne i niepubliczne oraz szkoły w Krakowie, miastach poza Krakowem i terenach wiejskich. Badania te były jednym z elementów części badawczej pracy doktorskiej autorki, a wyniki ich częściowo zostały w niej zaprezentowane (Gosek, 2019, s. 259-260, 263-269). W niniejszym artykule temat rodziny został jednak podjęty odrębnie, jako szczególnie ważny, a wnioski z przeprowadzonych badań pogłębione.

W pierwszej części artykułu nakreślony został obraz dzieci i młodzieży oraz współczesnej rodziny w świetle dostępnej literatury i raportów, w dalszej części zaś uzupełniony o wyniki badań własnych oraz płynące z nich wnioski.

Przemiany we współczesnej rodzinie

W sferze zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży można obserwować coraz bardziej niepokojące zjawiska. 20% nastolatków ocenia swoje życie jako nieszczęśliwe lub niezbyt szczęśliwe (Dębski i Bigaj, 2019, s. 35), prawie podobny odsetek (rysunek 1) zmagają

się z depresją, ma za sobą akty autoagresji, dotyka go problem uzależnień od mediów cyfrowych. Rośnie liczba prób samobójczych wśród dzieci i młodzieży. Anoreksja i bulimia jest widocznym zjawiskiem. Część z tych problemów w sposób bezpośredni związana jest z nowymi mediami, jak uzależnienia cyfrowe (Ogonowska, 2014, s. 44-45, 47-56, 60-61). Inne są efektem pośrednim medialnych wzorców urody, kultury sukcesu (Kolber, 2016, s. 79-80), cyberprzemocy (Kalka, 2016, s. 34-42) czy długotrwałego stresu (Schulte-Markwort, 2017, s. 129-131). Wiążą się też z rodziną.

Rysunek 1. Problemy dotyczące dzieci i młodzieży w świetle dostępnych danych

depresje	<ul style="list-style-type: none">•20% nastolatków w Polsce•33% problemów szkolnych pedagogów i psychologów•19 rozmów dziennie z Telefonem Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
akty autoagresji	<ul style="list-style-type: none">•16% nastolatków•8 rozmów dziennie z Telefonem Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
samobójstwa	<ul style="list-style-type: none">•772 próby samobójcze w 2018 r. - 2 razy więcej niż w 2013 r.•14 rozmów dziennie z Telefonem Zaufania dla Dzieci i Młodzieży•7% problemów szkolnych pedagogów i psychologów
uzależnienia od mediów cyfrowych	<ul style="list-style-type: none">•4% poważnie uzależnionych od Internetu, 21% nadużywa Internetu•1/3 ocenia siebie jako uzależnionych od mediów społecznościowych•21% uczniów uważa się za uzależnionych od telefonu•38% problemów szkolnych pedagogów i psychologów
anoreksja i bulimia	<ul style="list-style-type: none">•3% problemów szkolnych pedagogów i psychologów•50% dziewcząt uważa, że są zbyt tęgie, 22% akceptuje poniesienie strat na zdrowiu dla wspaniałego wyglądu

Źródło: Romanowska-Tołoczko, 2015, s. 38; Przeciwdziałanie zaburzeniom psychicznym u dzieci i młodzieży szkolnej, 2017, s. 13; Feliksiak, 2016, s. 187; Dębski, 2016, s. 29, 85, 86; Przeciwdziałanie e-uzależnieniu dzieci i młodzieży, 2016, s. 11-12; Włodarczyk, Makaruk, Michalski i Sajkowska, 2018, s. 40; Wybrane statystyki / Zamachy samobójcze, 2017-2018 i 2013-2017; Dębski i Bigaj, 2019, s. 11.

Pojawienie się i rozwój mediów cyfrowych dokonały swoistego rozłamów pokoleniowego. Pokolenie X (rok urodzenia 1966 do 1981) uczące się życia z mediami w dorosłości i Pokolenie Y (1982 do 1995), inaczej Pokolenie Millenialsów (Sajduk, 2015, s. 18), dorastające z nimi i w znacznym stopniu przez nie ukształtowane, zostało rozdzielone „otchłanią dzielącą nie dwie grupy wiekowe, lecz dwie zasadniczo odmienne kultury” (McLuhan, 2001, s. 354). Dzisiaj Pokolenie Y to dwudziestokilku- i trzydziestokilkulatowie aktywni na rynku pracy i spełniający się w roli rodziców. Prezentowany przez nich

„helikopterowy” model rodzicielstwa to chronienie dzieci i zaangażowanie w ich życie (Merriman, 2015, s. 7). Pozycja dziecka w rodzinie wzrasta, następuje demokratyzacja życia rodzinnego (Błasiak, 2019, s. 18), a różnice między dziećmi a rodzicami w światopoglądzie i wyznawanych wartościach zacierają się – następuje w pewnym sensie zdublowanie pokoleń (Tapscott, 2010, s. 74-75, 79).

Równocześnie z tymi zmianami „otchłań” stworzona przez media cyfrowe zrywa przekaz międzypokoleniowy – doświadczenia przedstawicieli młodego cyfrowego pokolenia stają się całkiem odmienne od doświadczeń rodziców czy dziadków (Dobrołowicz, 2014, s. 138-140), rodząc brak porozumienia i frustrację. Miejsce rodziny wielopokoleniowej zajmuje rodzina nuklearna (Schulte-Markwort, 2017, s. 95). Zmniejsza się jej grono znajomych z sąsiedztwa. Emancypacja od tradycji wymaga wysiłku, niesie życie pod presją, zwłaszcza dla matek próbujących pogodzić obowiązki rodzinne i pracę zawodową (Schulte-Markwort, 2017, s. 96).

Codziennie życie to brak czasu, zabieganie i nadmiar pracy w pogoni za dobrami materialnymi. Napędza je kreowana przez media kultura sukcesu. Rodzice nie wracają z pracy do domu z uczuciem zadowolenia i satysfakcji, które mogą przekazać dzieciom. Niepewność na rynku pracy, ciągła presja, konieczność elastyczności powoduje długotrwały stres, poczucie niestabilności i niepokój. Dzieci, obserwując to, zaczynają patrzeć na siebie jak na przeszkodę, nie mówią o własnych problemach (Schulte-Markwort, 2017, s. 194).

W codzienności rodziny media zajmują główne miejsce. Wypełniają czas, towarzyszą na co dzień, skupiają uwagę. Smartfon ma prawo odciągania od wspólnej kolacji (Levinson, 2016, s. 72-73, 70), rozmowy czy bycia razem (Goban-Klas, 2001, s. 107-108). Coraz rzadsze stają się wspólne posiłki tak ważne w wychowaniu dzieci, kształtowaniu ich systemu wartości i łagodzeniu stresu (Small i Vorgan, 2011, s. 142-143). Dom staje się centrum nadawania i odbierania informacji, elementem sieci informatycznej, a nie miejscem odpoczynku i bezpieczeństwa (Goban-Klas, 2001, s. 107-108).

Media odgrywają w procesie socjalizacji coraz większą rolę, zajmując miejsce rodziny, szkoły, Kościoła. Stają się dla młodych ludzi czynnikiem kształtowania tożsamości (Dobrołowicz, 2014, s. 144). Mimo że jest to rola pośrednia, to dość istotna, bowiem rzadko oddziaływanie mediów współgra z działaniami wychowawczymi szkoły (Tanaś, 2016, s. 197) i rodziny.

Rodzina w oczach nauczycieli i pedagogów szkolnych

Zarysowany obraz współczesnej rodziny uzupełniają opinie i spostrzeżenia nauczycieli i pedagogów szkolnych z przeprowadzonych przez autorkę wywiadów.

Nauczyciele potwierdzają przemianę codzienności rodziny – wszechobecny pośpiech, brak czasu, pogoń za pracą i pieniędzmi. Dzieci spędzają w szkole nawet po 10 godzin dziennie – od otwarcia do zamknięcia świetlicy, czasem nawet w sytuacji, kiedy mama nie pracuje i jest w domu. Po lekcjach zwykle zawożone są na dodatkowe

zajęcia. Zdaniem nauczycieli (głównie ze szkół podstawowych), dzieciom brakuje uwagi rodziców i bycia razem. Nawet w przypadku wspólnych wyjść mają one wrażenie, że „te wyjścia są bardziej na pokaz” (nauczyciel, SP). Brak troski o budowanie relacji przynosi konsekwencje w starszym wieku (wypowiedzi nauczycieli z liceów), kiedy pojawia się problem z nastolatkiem i nie ma z nim kontaktu. Ta refleksja przychodzi jednak zwykle zbyt późno. Nie da się zbudować relacji „tu i teraz”, jeśli wcześniej nie dbało się o nią.

W opinii nauczycieli media zajmują coraz mocniejszą pozycję w rodzinie, stając się niejako jej członkiem i skupiając uwagę domowników. Częściej patrzy się w telefon, niż faktycznie jest ze sobą, ponieważ „bycie ze sobą wymaga więcej wysiłku niż bycie z telefonem” (pedagog, SP). Są jednak i takie rodziny (zdaniem niektórych respondentów coraz więcej), które opierają się temu trendowi, świadomie budują alternatywę dla mediów, pokazują inne aktywności, spędzają wspólnie czas.

Brak czasu rodziców dla dzieci i coraz silniejsza obecność cyfrowych mediów w życiu sprawiają, że to one właśnie coraz częściej przejmują rolę wychowawczą. Internet staje się miejscem weryfikacji i poszukiwania informacji. Zwłaszcza młodzież, będąca w wieku buntu, odrzucania dotychczasowych wartości i poszukiwania własnej tożsamości, tam właśnie sięga po odpowiedzi na nurtujące ją pytania i szuka wsparcia. Internet dostarcza też wzorców zachowań, jest kreatorem stylu. Respondenci zwracają uwagę, że poziom wpływu mediów wiąże się ze środowiskiem rodzinnym – na ile rodzice znajdują czas, żeby towarzyszyć dzieciom w poznawaniu świata, objaśniają go, uczą krytycznego podejścia, a w starszym wieku – dają szansę na ścieranie się różnych światopoglądów i dostarczają bodźców intelektualnych.

Nauczyciele dość krytycznie wypowiadają się też o świadomości rodziców na temat wpływu mediów na ich dzieci. Oprócz skrajnych postaw – całkowitej nieświadomości albo bagatelizowania oraz świadomości i aktywności w ograniczaniu tego wpływu, dominująca większość rodziców teoretycznie ma świadomość, ale w praktyce niewiele robi – z różnych powodów: czasem z braku czasu, chęci, a niekiedy umiejętności.

Respondenci zwracają uwagę na nadopiekuńczość – jedną z cech współczesnych młodych rodziców – trzymanie dzieci „pod kloszem”, niepozwalanie im na samodzielne działanie, podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów czy ponoszenie porażek. W szkołach podstawowych widać to na co dzień – rodzice przyprowadzają dzieci do szkoły albo dowożą nawet 200 metrów, niosą plecak, rozbierają w szatni. Nie pozwalają ponieść konsekwencji własnych czynów. W sytuacji, gdy dziecko czegoś zapomni – przywożą mu to do szkoły. Rozwiązują zadania z dziećmi, chroniąc je przed jedykami, i czasami to im bardziej zależy. Nie dają dzieciom szansy na samodzielne zmierzenie się z problemem. Coraz częściej angażują się w rozwiązywanie konfliktów rówieśniczych. Podejmują za dzieci decyzje, wybierają im zajęcia dodatkowe, i to niezależnie od wieku. W liceach to podejście rodziców jest już mniej widoczne, chociaż i tam pojawiają się głosy o nadopiekuńczych mamach. W opinii jednego z respondentów (psycholog z liceum), jest cienka granica między wsparciem dziecka a jego ubezwłasnowolnieniem. Część rodziców ma taką świadomość i gotowość mierzenia się na co dzień z wyzwaniem wspierania dziecka, ale też uczenia go samodzielności.

Z nadopiekuńczością rodziców wiąże się też ślepe, nadmierne zaufanie do swoich dzieci. Rodzice potrafią bronić ich nawet w sytuacjach jawnego przewinienia – „Walczą, nie mając racji. Głaskają swoje wyrzuty sumienia i brak czasu i uważności dla swojego dziecka” (pedagog, LO). Rzadko dopuszczają do siebie istnienie problemu z dzieckiem, a jeśli już, to oczekują natychmiastowego rozwiązania go przez szkołę albo... specjalistę. Zmienia się bowiem podejście do korzystania z pomocy psychologicznej, która zaczyna być traktowana w kategoriach fachowego wsparcia, co jeszcze niedawno według nauczycieli było rzadkością. To z jednej strony pozytywne zjawisko, ale z drugiej strony zdaniem nauczycieli rodzice zwalniają się trochę z wysiłku samodzielnego radzenia sobie z problemami.

Wspomniany brak czasu, zabieganie, angażująca praca – wszystko to sprawia, że w opinii respondentów rodzina jako środowisko kształtowania systemu wartości u dzieci zaczyna zmagać się z problemami. Dla osiągnięcia zamierzonych efektów potrzebny jest czas, bycie z dzieckiem, uważność i zaangażowanie. Nie bez znaczenia pozostaje też nasilające się zjawisko rozwodów (czasami w silnych konfliktach), pracy za granicą, niepełnych rodzin. Obok krytycznych zdań pojawiają się jednak i pozytywne – w opinii niektórych nauczycieli rośnie grupa świadomych rodziców, przekazujących dzieciom wartości i współpracujących z nauczycielami. Spośród wielu wypowiedzi wyróżniają się pozytywnie opinie respondentów z czterech liceów: dwóch katolickich (Kraków i tereny wiejskie podkrakowskie) o bardzo dobrej opinii i dość ścisłej selekcji podczas rekrutacji, jednego społecznego krakowskiego, gdzie uczą się przeważnie dzieci z domów o dość dużym kapitale społeczno-intelektualnym, oraz liceum z terenów górskich, gdzie jak podkreśla pedagog, u uczniów często rodzina i wiara zajmuje pierwsze miejsce (szkoła jest mieszkanką różnych religii). W tych szkołach w opinii nauczycieli i pedagogów rodzina jest miejscem kształtowania systemu wartości młodzieży. W innych szkołach zdania są różne. Często wskazywana jest rola mediów, zwłaszcza Internetu, który staje się środowiskiem kształtującym wartości obok albo nawet w zastępstwie rodziny.

W wypowiedziach nauczycieli pojawia się też wątek presji wywieranej przez rodziców względem dzieci – w dwóch kontekstach: dziennika elektronicznego i aspiracji edukacyjnych. Dziennik elektroniczny przekształca relacje rodzice-nauczyciele i rodzice-dzieci. Możliwość bycia online i śledzenia w czasie rzeczywistym postępów i zachowania dziecka sprawia, że nierzadko rodzic dowiaduje się o problemie albo złej ocenie, zanim dziecko wróci ze szkoły do domu. To odbiera dziecku szansę na samodzielne opowiedzenie i wyjaśnienie sytuacji, wywiera na niego presję ciągłej kontroli. W drugim kontekście presja rodziców wiąże się z aspiracjami edukacyjnymi. Nauczyciele wskazują na wymagania i oczekiwania rodziców odnośnie do dobrych wyników w szkole. Widać to głównie w liceach o wysokim poziomie. Trafia tam zwykle młodzież przyzwyczajona do wysokich ocen na wcześniejszym etapie edukacyjnym, która w zerknięciu z wymaganiami szkoły, oczekiwaniami rodziców i własnymi ambicjami ulega frustracji i załamaniu.

Zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży oraz związek ze środowiskiem rodzinnym w opinii nauczycieli i pedagogów

Patrząc na obraz współczesnej rodziny, pojawia się pytanie, jak nauczyciele i pedagodzy szkolni oceniają kondycję psychiczną dzieci i młodzieży oraz czy i jaki widzą związek między jej stanem a zmianami zachodzącymi w środowisku rodzinnym.

Respondenci wskazują na coraz słabszą odporność psychiczną dzieci i młodzieży. Wymieniają kilka konkretnych problemów i przedstawiają swoje opinie na temat przyczyn.

Wspominają o emocjonalności i nadwrażliwości dzieci. Padają określenia: „rozchwiani emocjonalnie”, „szybko biorą coś do siebie”, „nie umieją panować nad emocjami” (pedagog SP; nauczyciel SP). Często ich pierwszą reakcją na uwagę czy jakiś problem jest płacz. Już na tym etapie edukacyjnym wymieniane są problemy z depresjami i fobiami, a w liceach zwiększa się jeszcze liczba takich opinii.

Nauczyciele i pedagodzy zwracają uwagę na słabe radzenie sobie przez dzieci z problemami. Wiążą to z parasolem ochronnym, jaki roztaczają nad nimi rodzice, wyręczając je we wszystkim, nie pozwalając zmierzyć się z problemem. To uczy dzieci bezradności, a co więcej – wyzwala w nich strach przed podejmowaniem samodzielnych prób i ponoszeniem porażek. Sytuację pogłębia panująca w świecie medialna kultura sukcesu i płynące z mediów społecznościowych przekazy o wspaniałym życiu i sukcesach innych osób.

Porażki uruchamiają u dzieci zamykanie się w sobie, wewnętrzne intensywne przeżywanie, nerwice, depresje – „Byłe drobna porażka powoduje myśli samobójcze, samookaleczenia” (pedagog, LO). Czasem wyzwalają się reakcje obronne – usprawiedliwianie siebie albo obarczanie winą innych. Krótko ujmując to nauczyciel wychowania fizycznego: „Nie potrafią zaakceptować porażki. Ja widzę na lekcjach w-f – nie potrafią pogodzić się z przegraną, zawsze starają się znaleźć usprawiedliwienie, przerzucić winę. Zawsze muszą wygrać” (nauczyciel, SP). Zdarza się także unikanie sytuacji, które groziłyby porażką. Nauczyciele kojarzą to z częstymi nieobecnościami w szkole, także z powodu nieprzygotowania do zajęć. Problemy te są przytaczane przez respondentów na obu etapach edukacyjnych.

Nauczyciele i pedagodzy zwracają też uwagę na niskie poczucie wartości własnej młodzieży. O ile w szkołach podstawowych ten problem nie jest sygnalizowany, to w liceach bardzo często. Młodzi ludzie mają niską samoocenę, nie widzą w sobie dobrych cech, nie wierzą w swoje siły i możliwości. Respondenci dostrzegają źródło tego problemu w domu rodzinnym – braku czasu i wsparcia dla dzieci, ale też wyręczaniu we wszystkim od najmłodszych lat i decydowaniu za nich, czemu towarzyszy podskórny przekaz „ja muszę to za ciebie zrobić, bo ty sobie nie dasz rady” (psycholog, LO). Dochodzi do tego medialna presja (wzorzec urody, któremu trudno sprostać), budowanie swojej samooceny na podstawie opinii w mediach społecznościowych (co niesie ryzyko wpadnięcia w pułapkę „lajków”) oraz nieumiejętność i niepewność w budowaniu relacji z innymi (wszelkie niepowodzenia wpływają na samoocenę).

Wśród respondentów pojawia się gorzka refleksja o samotności dzieci i młodzieży. Mówią o braku wsparcia w rodzinie, rozmowy, wskazują, że nawet akty samookaleczenia

się są wynikiem braku kontaktów z rodzicami. Nauczyciele widzą u dzieci głód rozmowy – „mimo tego, że nie chcą rozmawiać, to one bardzo, bardzo chętnie rozmawiają. Chcą, szukają rozmowy, nie umieją czasami, ale jej szukają” (pedagog, SP). Pojawia się też inny wątek – trudności w zaufaniu sobie nawzajem, rzadszych przyjaźni. Media społecznościowe, mimo że zapewniają częstsze kontakty i pozwalają uczestniczyć w życiu innych, to nie są w stanie zastąpić relacji z żywym człowiekiem.

Podsumowanie wyników badań

Podsumowując wypowiedzi nauczycieli i pedagogów, widać wyraźnie, że pod wpływem mediów zmienia się funkcjonowanie rodziny. Rodzice z Pokolenia Y, pierwszego pokolenia ukształtowanego przez media cyfrowe, z modelem „helikopterowego” rodzicielstwa, roztaczają nad dziećmi ochronny klosz, utrudniając samodzielność, mierzenie się z problemami, podejmowanie decyzji. Chcąc zapewnić im jak najlepszą przyszłość i wykształcenie, stają się źródłem presji dla swoich dzieci. W codziennym zabieganiu i braku czasu rodzina coraz bardziej przypomina centrum logistyki i dowodzenia medialnego niż miejsce spokoju, bezpieczeństwa i budowania relacji. Coraz trudniej przychodzi jej kształtowanie systemu wartości u dzieci, chociaż nadal są rodziny, które pełnią tę funkcję.

Z opinii nauczycieli i pedagogów rysuje się też pesymistyczny obraz kondycji psychicznej młodego pokolenia. Emocjonalność, depresje, akty autoagresji, samobójstwa, uzależnienia od mediów cyfrowych – te problemy dotyczą dzieci i młodzież coraz częściej.

Zdaniem nauczycieli istnieje związek między sytuacją współczesnej rodziny i podejściem rodziców do dzieci a ich zdrowiem psychicznym. Niewystarczające wsparcie w rodzinie, rozluźniające się relacje, brak czasu dla siebie i wkraczające w tę lukę media obniżają ich odporność psychiczną. Nadopiekuńczość i chronienie dzieci przed samodzielnością, podejmowaniem decyzji, rozwiązywaniem problemów, a nawet ponoszeniem porażek skutkuje obniżonym poczuciem wartości własnej i wiary we własne możliwości.

Podsumowując przeprowadzone badania, można stwierdzić, że w opinii nauczycieli i pedagogów media cyfrowe wywierają wpływ na funkcjonowanie rodziny i pośrednio na zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży oraz ich poczucie wartości własnej, co jest odpowiedzią na postawiony problem badawczy. Trzeba jednak pamiętać, że wniosek ten jest efektem badań jakościowych. Dla potwierdzenia go i zbadania skali opisywanych problemów konieczne byłoby uzupełnienie badań o część ilościową.

Niezależnie jednak od tego dostrzegane przez nauczycieli i pedagogów efekty oddziaływania mediów na środowisko rodzinne wymagają niezwłocznego podjęcia działań. Ważna jest zmiana podejścia rodziców do wychowania dzieci oraz uświadamianie im problemów i ich źródeł. Trafnie ujął to jeden z pedagogów podczas realizowanych wywiadów – „Biegu, tempa i cyfryzacji nie zatrzymamy, ale nic nie zwalnia nas z odpowiedzialności za wychowywanie i kształtowanie swoich dzieci – ani praca, ani brak

czasu. My musimy umieć odnaleźć się z tej sytuacji. Nasz czas to inwestycja w przyszłość dzieci i kapitał dla nich na życie” (pedagog, SP). Potrzeba pracy z rodzicami jest więc ważnym wnioskiem z badań.

Rysunek 2. Współczesna rodzina oczami nauczycieli i pedagogów szkolnych

Źródło: opracowanie własne.

Zakończenie

Celem artykułu było pokazanie, jak z perspektywy nauczycieli i pedagogów szkolnych wygląda współczesna rodzina pod wpływem procesu mediatyzacji, oraz określenie, czy i jaki widzą związek między jej funkcjonowaniem a problemami zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Postawione pytanie badawcze dotyczyło dostrzegania wpływu mediów cyfrowych na rodzinę i pośrednio na zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży oraz ich poczucie wartości własnej.

W świetle przytoczonej literatury, raportów i danych statystycznych widać efekty wpływu mediów cyfrowych na współczesną rodzinę. Dane pokazują też narastające problemy zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży, zwłaszcza te bezpośrednio związane z zaburzeniami (depresjami, uzależnieniami). Wyniki przeprowadzonych wśród nauczycieli i pedagogów badań dają z kolei obraz efektów oddziaływania mediów na rodzinę i obserwowanych w środowisku szkolnym problemów z szeroko rozumianym zdrowiem psychicznym uczniów, zwłaszcza słabej odporności i poczucia niskiej wartości własnej, utrudniających korzystanie z pełni swojego potencjału i radzenie sobie w życiu.

Obserwacje nauczycieli i pedagogów pozwalają na sformułowanie wniosku o zauważanym przez nich wpływie mediów na funkcjonowanie rodziny i pośrednio na zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży oraz ich poczucie wartości własnej.

Prowadzone badania miały jednak charakter jakościowy, aby więc wniosek można było uznać za słuszny w pełni, należałoby przeprowadzić dalsze badania ilościowe. W dostępnych opracowaniach naukowych temat ten jest mało obecny, tym bardziej więc mając na uwadze wagę problemu, warto podjąć ten temat badawczy, a wnioski z niniejszego artykułu wykorzystać w planowaniu dalszych badań.

Niezależnie jednak od nich, widać, że środowisko rodzinne może być czynnikiem – nie jedynym, ale ważnym – wpływającym na pogarszanie się zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Podjęcie działań naprawczych w tym zakresie jest konieczne i pilne. To odporność psychiczna i ukształtowany system wartości jest tym, co w permanentnie zmieniającej się rzeczywistości pozwala zachować równowagę, dokonywać świadomych wyborów i zapewnia dobre życie w sferze osobistej i zawodowej. Dlatego tak ważna jest praca nad wzmocnieniem kondycji rodziny, a szczególnie zwiększanie świadomości rodziców. Temat szeroko rozumianego wpływu mediów na dzieci i młodzież powinien się stać tematem debat publicznych oraz kampanii społecznych adresowanych do rodziców i pracowników edukacji.

BIBLIOGRAFIA

- Błasiak, A. (2019). Tendencje zmian we współczesnych rodzinach w ponowoczesności. *Horyzonty Wychowania*, 18(45), 11-21. Pozyskano z: <https://horyzonty.ignatianum.edu.pl/HW/article/view/1710/1691> (dostęp: 14.11.2019).
- Dębski, M. (2016). *Nalagowe korzystanie z telefonów komórkowych. Szczegółowa charakterystyka zjawiska fonoholizmu w Polsce. Raport z badań*. Gdynia: Fundacja Dbam o Mój Z@sięg. Pozyskano z: https://www.researchgate.net/profile/Maciej_Debki/publication/311587730_Nalogowe_korzystanie_z_telefonow_komorkowych_Szczegolowa_charakterystyka_zjawiska_fonoholizmu_w_Polsce/links/584f9de708aecb6bd8d1a838/Nalogowe-korzystanie-z-telefonow-komorkowych-Szczegolowa-charakterystyka-zjawiska-fonoholizmu-w-Polsce.pdf?origin=publication_detail (dostęp: 23.05.2018).
- Dębski, M. i Bigaj, M. (2019). *Ogólnopolskie badanie Młodzi Cyfrowi. Wybrane wyniki i rekomendacje*. (brak miejsca wydania): Fundacja Dbam o Mój Z@sięg. Pozyskano z: <https://dbamomoj-zasieg.com/wp-content/uploads/2019/11/Ogolnopolskie-badanie-Mlodzi-Cyfrowi.pdf> (dostęp: 7.11.2019).
- Dobrołowicz, J. (2014). Mediatyzacja współczesności a procesy socjalizacji wychowania. *Pedagogia Christiana*, 34(2), 137-150. Pozyskano z: <http://www.paedchrist.umk.pl/zeszyt/2/34/2014/mediatyzacja-wspolczesnosci-a-procesy-socjalizacji-i-wychowania> (dostęp: 14.11.2019).
- Feliksiak, M. (2016). Zainteresowania i aktywności. W: *Młdzież 2016. Raport z badania sfinansowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii*. Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Publicznej. Pozyskano z: https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/mlodziez-2016_raport-z-badania.pdf (dostęp: 20.05.2019).
- Goban-Klas, T. (2001). *Zarys historii i rozwoju mediów. Od malowideł naskalnych do multimediów*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP.

- Gosek, M. (2019). *Mediatyzacja życia społecznego jako wyzwanie dla edukacji na przykładzie szkół województwa małopolskiego* (niewydana rozprawa doktorska).
- Kalka J. (2016). Szkolne relacje. W: *Młodzież 2016. Raport z badania sfinansowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii*. Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Publicznej. Pozyskano z: https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/mlodziej-2016_raport-z-badania.pdf (dostęp: 20.05.2019).
- Kolber, M. (2016). Wirtualna koncepcja człowieka sukcesu – codzienność – rzeczywistość szkolna. *Przegląd Pedagogiczny*, 2, 78-87. Pozyskano z: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-1b3829d6-ea32-4190-b0b0-796a07e95085> (dostęp: 28.04.2019).
- Krotz, F. (2017). Explaining the Mediatization Approach. *Javnost – The Public*, 24(2), 103-118. Pozyskano z: <https://doi.org/10.1080/13183222.2017.1298556> (dostęp: 27.03.2019).
- Levinson, P. (2010). *Nowe nowe media*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Levinson, P. (2016). *Telefon komórkowy. Jak zmienił świat najbardziej mobilny ze środków komunikacji*. Warszawa: Muza.
- McLuhan, M. (2001). *Wybór tekstów*. Poznań: Zys i S-ka Wydawnictwo.
- Merriman M. (2015). *The rise of Gen Z creates new challenges for retailers*. Ernst&Young LLP. Pozyskano z: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-rise-of-gen-znew-challenge-for-retailers/\\$FILE/EY-rise-of-gen-znew-challenge-for-retailers.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-rise-of-gen-znew-challenge-for-retailers/$FILE/EY-rise-of-gen-znew-challenge-for-retailers.pdf) (dostęp: 23.05.2018).
- Najwyższa Izba Kontroli. (2016). *Przeciwdziałanie e-uzależnieniu dzieci i młodzieży*. Pozyskano z: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,12563,vp,14960.pdf> (dostęp: 18.04.2019).
- Najwyższa Izba Kontroli. (2017). *Przeciwdziałanie zaburzeniom psychicznym u dzieci i młodzieży szkolnej. Informacja o wynikach kontroli*. (2017). Pozyskano z: <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/16/026/> (dostęp: 30.10.2019).
- Ogonowska, A. (2014). *Uzależnienia medialne czyli o patologicznym wykorzystaniu mediów*. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne.
- Pisarek, W. (2006). *Słownik terminologii medialnej*. Kraków: Universitas.
- Romanowska-Tołoczko, A. (2015). Wizerunek kobiety w reklamie a percepcja i ocena własnego wyglądu przez dorastające dziewczęta. *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, 49, 34-41. Pozyskano z: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b7d1ff56-29ca-4763-b11c-4e75d1a576ad> (dostęp: 3.05.2019).
- Sajduk, B. (2015). *Nowoczesna dydaktyka akademicka. Kto kogo uczy?* Kraków: Wyższa Szkoła Europejska im. ks. Józefa Tischnera. Pozyskano z: https://www.researchgate.net/profile/Blazej_Sajduk/publication/271646415_Nowoczesna_Dydaktyka_Akademicka_Kto_Kogo_Jak_Uczy_-_httpdydaktyka-akademickapl1/links/54ceb0ae0cf298d65661f935/Nowoczesna-Dydaktyka-Akademicka-Kto-Kogo-Jak-Uczy-httpdydaktyka-akademickapl1.pdf?origin=publication_detail (dostęp: 23.05.2018).
- Schulte-Markwort, M. (2017). *Wypalone dzieci. O presji osiągnięć i pogoni za sukcesem*. Wydawnictwo Dobra Literatura.
- Small, S. i Vorgan, G. (2011). *iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*. Poznań: Wydawnictwo Vesper.
- Tanaś M. i in. (2016). *Nastolatki 3.0. Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach*. Instytut badawczy NASK. Pozyskano z: <https://akademia.nask.pl/badania/RAPORT%20-%20Nastolatki%203.0%20-%20wybrane%20wyniki%20bada%C5%84%20og%C3%B3lnopolskich.pdf> (dostęp: 30.10.2019).
- Tapscott, D. (2010). *Cyfrowa dorosłość. Jak pokolenie sieci zmienia nasz świat*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Włodarczyk, J., Makaruk, K., Michalski, P. i Sajkowska, M. (2018). *Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci. Raport z badań*. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. Pozyskano z: <https://diagnozakrazywdzenia.pl/raport.pdf> (dostęp: 28.10.2019).

World Health Organization. (2004). *Promoting Mental Health. Concepts, Emerging Evidence, Practise. Summary Report*. Geneva: World Health Organization. Pozyskano z: https://www.who.int/mental_health/evidence/en/promoting_mhh.pdf (dostęp: 2.06.2019).

Wybrane statystyki Policji – Zamachy samobójcze, 2017-2018 i 2013-2017. Pozyskano z: <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> (dostęp: 28.10.2019).

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>